

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 4

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 882 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalendarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership.....	10
Ibrokhim Gulomov	
Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari	18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmurotovich	
Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления	24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли	
Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ...	27
Axmadaliyeva Zebo Abdusalimovna	
Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari	32
Aziz Zikriyoev	
O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari.....	40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna	
Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida).....	45
D. B. O'roqova	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari.....	50
Ibrohimov Boburmirro Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	
Sanoat korxonalarining aksiyalar bozorida faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar	55
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish	63
Islamov Ozodjon	
Sanoat korxonalarini innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	67
J. K. Boymurodov	
Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	72
Kadirxodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish	77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi	84
Layli Mirzayeva	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari.....	88
Luiza Komilovna Xaydarova	
Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedagogik metodlar yordamida amalga oshirish....	93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	
O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari.....	98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich	
Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri	105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li	
Hududlarni rivojlantirish va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishning ekologik muammolari.....	110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi	
Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari	116
Qodirov Azizjon Anvarovich	
Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari	121
Saidqulova Furuza Farmonovna	
Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari.....	125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi	
Ta'limning bosqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati	129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna	

Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari	136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.	
Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari.....	143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna	
Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar	149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov	
Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi	154
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari.....	159
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili.....	165
Raxmatov Adxam Itolmasovich	
Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish.....	169
Suyunova Kamilla Baxromovna	
Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	173
Tabayev Azamat Zaripbayevich	
Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari.....	178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.	
Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking	183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna	
Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy	186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Uzganbayeva Dilnoza Toxtasinovna	
The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population	192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li	
The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions	196
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Behavioral Theory of the Firm.....	201
Egamberdieva Oydin Abror qizi	
The Role of Information Technologies in Increasing the Capitalization of Commercial Banks	207
Egamova Makhfurat Esanovna	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	211
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Совершенствование методологии экспертизы инвестиционных проектов	216
Бекимбетова Гулнора Маратовна	
Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли.....	223
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Меры по снижению доли теневой экономики в стране.....	228
Махмудова Юлдузхон Бахромжон кизи, Сафаров Гиёсиддин Абдуллаевич ўгли	
Формирование национальной инновационной системы – одна из приоритетных задач повышения конкурентоспособности Республики Узбекистан	232
Н. М. Махмудов, А. А. Алиев, З. А. Мирзоев	
Мониторинг и анализ современного состояния и развития промышленности в Узбекистане.....	237
Назарова Раъно Рустамовна, Исмоилова Малика Дилшодовна	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов.....	243
Раупов Жамшид Рашидович	
Роль применения ключевых показателей эффективности труда на предприятиях.....	249
Рахматуллаева Шахноза Хамидовна	

Влияние цифровой трансформации на инвестиционную привлекательность Узбекистана.....	255
Саиткамоллов Муҳаммадхожа Сабирходжа угли, Маркабаева Жансая Айбек кызы	
Организация и координация методической помощи при управлении педагогическими кадрами	261
Хакимова Майя Юрьевна	
Интеграция узбекистана в мировое экономическое содружество путем унификации бухгалтерского учета на основе МСФО	266
Зарипова Саёхат Зафаровна	
Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari.....	271
Abduqodirova Ozoda Anvarjon qizi	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning joriy tahlili.....	276
Abdusalomov Jaxongir O'ktam o'g'li	
Globalashuv sharoitida mamlakatimizda sug'urta bozorini raqamlashtirishning ahamiyati	282
Anvarova Z.	
The Role of Parents and Teachers in Promoting a Healthy Lifestyle in Children.....	286
Axtamov Djamshed Baxromovich	
A Study of the Importance of Green Economy in Uzbekistan Sustainable Economic Development and its Measurement Indicators in Relation to Environment.....	291
Ataniyazova Maksuda Baltayevna, Tairova Zarnigor Mammot qizi	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi.....	296
Avazov Iloxom Ravshanovich	
Foydani soliqqa tortish obyekti sifatidagi iqtisodiy tarkibi.....	301
Axrorov Zarif Oripovich	
Surxondaryo viloyatida aholining uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasini tahlili.....	309
Ibragimov Qobil To'xtamishovich	
Review of Methodological Approaches to Enterprises Financial Condition Analysis.....	314
Ismailova Maxbuba Mirxalilovna	
Innovatsion rivojlanish sharoitida xizmat ko'rsatish sohasini tasniflanishining nazariy va ilmiy asoslari.....	319
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Korxonalarda benchmarking strategiyalarini qo'llashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari.....	325
Narziyeva Dilafiruz Muxtorovna	
Davlat budjetining soliqsiz daromadlari shakllanishini takomillashtirish yo'llari.....	330
O'ktamova Nargiza Narzulla qizi	
Mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishi korxonalarining rivojlanish holati tahlili.....	334
Olimov Maqsudjon Komiljon o'g'li	
Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablari asosida tuzish.....	339
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Raqamlashtirish sharoitida qo'shma korxonasi faoliyatining tahlili.....	343
Rashidov Jamshid Xamidovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlikning o'rni.....	348
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Saloxiddinov Zuxriddin Nuriddin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmat ko'rsatishning ilmiy asoslari.....	352
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish ilmiy asoslari.....	356
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning huquqiy masalalari.....	360
Turg'unov Saloxiddin Jamol o'g'li, Mirzayeva Mohidil Vohidovna	
Zamonaviy sharoitlarda korxonalarining moliyaviy baqarorligini yaxshilash masalalari	366
Usmanova Guljahon Ulug'bek qizi	
Franshizalarni jalb qilishda davlat boshqaruvi tizimida marketing tadqiqotlarining ahamiyati	371
Xodjayev Anvar Rasulovich	

Transport Decarbonization Strategy.....	377
Yarashova Vasila Kamalovna, Muradov Bekzod Xidirnazar ugli	
Temir yo'l transportida ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish	382
Yermatova Dilnoza Axmadjonovna	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	387
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Issiqlik ta'minoti xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi va sifatini baholash ko'rsatkichlari tizimi.....	390
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Issiqlik ta'minoti xizmatlari sifatiga ta'sir etuvchi omillar va ularni baholash	394
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq solishni takomillashtirish.....	399
Abdullayev Zafarjon Alijonovich, Zaydullayev Abduhabib Boliqul o'g'li	
Sug'urta tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqishning ahamiyati.....	404
Abduraimova Maftunaxon Axmatovna	
Bank risklarini boshqarishning xalqaro tajribalari.....	409
Abdurasulov Jaxongir Abduvaliyevich	
Tadbirkorlik subyektlari ijtimoiy ma'sulligini ta'minlash mexanizmining amal qilish darajasi.....	416
Bayisbayev Javlon Nurlanovich	
Qishloq aholisining qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalarni o'zlashtirishga ta'sir etuvchi omillarni iqtisodiy baholash (Samarqand viloyati misolida).....	421
Bozorova Lobar Nuralevna	
Направления совершенствования инновационных стратегий в деятельности промышленных предприятий.....	427
Дониерова Зухрабону Алишер кизи	
Mol-mulk solig'ining korxonalar faoliyatiga ta'siri.....	432
Qudiyarov Kishibay Ramatullayevich	
Banklar reytingini aniqlash va barqarorligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari.....	438
Maxmudov Omon Tuxtayevich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining aktiv va passiv operatsiyalarini innovatsion usullar orqali boshqarishni takomillashtirish	442
Mo'minova Ma'suda Baxtiyarovna	
Auditorlik tekshiruvini dasturiy ta'minot asosida tashkil etish: muammo va yechimlar.....	447
Nazarova Kamola Sattoral qizi	
Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishning davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasi.....	453
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich	
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish istiqbollari.....	460
Nurullayeva Shaxnoza, Saydullayeva Saodat	
Tijorat banklari inson kapitali samaradorligini baholashda KPI ko'rsatkichlaridan foydalanish mexanizmlari	467
Turaeva Mastura Kurbanovna	
Сущность и особенности инвестиционно-строительного процесса	471
А. Бектемиров, Б.М.Абдувалиев	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	478
Saidov Hayotjon Raxmatulloevich	
Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini takomillashtirish.....	482
Sa'dullayeva Asalxon Muzaffarovna	
Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullari	485
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Teshayev Mirolim Djumayevich	
Tadbirkorlik subyektlarida soliq yukini optimallashtirish mexanizmi	490
To'xsanov Quدراتillo Nozimovich	

Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini umumiy rejalashtirish	495
Xamidova Z. U.	
Aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va uning ahamiyati.....	501
Xudayarova Xurshida Abdunazarovna	
Kambag'allikni qisqartirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	505
Xudoyberdiyev Jamshid Juraboy o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va ichki auditni takomillashtirish	511
Shaymatova Nargiza Ashurovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sug'urta xizmatlari.....	516
Shodmonova Odina G'ofur qizi	
Fuqarolar davlat pensiya ta'minoti tizimining amaldagi holati tahlili.....	520
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Aholiga bank xizmatlari ko'rsatishning ijtimoiy ahamiyati.....	525
Eldor Uskanov	
Innovatsion boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari	530
Yusupova Jamila Karamatdinovna	
Neft-gaz korxonalarini moliyaviy-iqtisodiy faoliyati natijalari tahlili ("O'ZBEKNEFTGAZ" AJ misolida)	534
Umurzoqov Jamoliddin Sherbekovich	
Korxonalarda savdo marketing faoliyati samaradorligini baholash.....	541
Sobirov Azizbek Avzbekovich	
Moliyaviy firibgarliklarga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	548
Gadaev Ismat Yadgarovich	
Hududlarda islom iqtisodiyoti tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsion loyihalar: to'siqlar va yechimlar	551
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna	
O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari.....	554
Kobilova Nasiba Xurramovna	
Foreign Economic Relations as a Factor of Effective Functioning of the Economy	561
Bakhodurova Sulkhya Azizkhodjaevna, Li Marina Rudolfovna, Mukhtarova Donata Ravshanbekovna, Romashkin Roman Anatolyevich	
Modern Approaches to the Organization and Development of the Consumer Services Market.....	566
Musyeva Shoira Azimovna	
Ishlab chiqarish siklini qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi.....	570
Odina Nabiyevna Tuychiyeva, Nazarova Latofat Toirjon qizi	
Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing strategiyasini amalga oshirish.....	575
Rashidova Xadicha Tursunalievna	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank faoliyatini iqtisodiy-matematik modellashtirish yo'llari	581
Raxmanov Mexridin Sindarovich	
Korporativ boshqaruv amaliyoti bo'yicha hisobot tuzish bo'yicha xorijiy tajriba.....	586
Tashmatov Rustam Xusanovich	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	592
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti.....	595
Zilola Jumanova	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	602
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Блокчейн-технология и информационная безопасность в цифровой экономике Узбекистана.....	607
Кадиров Алишер Исмаилович	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов	611
Раупов Жамшид Рашидович	

O'zbekistonda zamonaviy kabel va sim mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatiga nazar.....	617
Rashidova Odina Olimjon qizi	
Современные тенденции развития валютных отношений в Узбекистане	622
Камалов Камолатдин Кахрамонович	
Sug'urta sohasining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni	626
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish yo'nalishlari	630
Fayziyeva Aziza Azamat qizi	
Modeling the Stackelberg strategy in a linear model (linear city) Hotteling.....	635
Musayeva Shaira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilkhomovna	
Mulkning kapitallashuvi darajasini iqtisodiy jihatdan amalga oshirish samaradorligini baholash uslublari.....	644
Norboyev Odil Abrayevich	
Tijorat banklarining kredit portfelini amaliy holati va ekonometrik tahlillari: ATB "Aloqabank" misolida.....	649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyeвна	
O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot" muhitida kreditlash va moliyalashtirish imkoniyatlari	654
Taxir Urkinbayev	
Budjet tashkilotlarida ichki nazorat tizimini tashkil qilishning xususiyatlari.....	658
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
Chinese Commercial Banks Experience in Asset Diversification	663
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Sanoat taraqqiyotida ishlab chiqarish korxonalarini ustuvor rivojlantirish istiqbollari.....	667
Yadgarov Akram Akbarovich	
Анализ деятельности коммерческих банков Узбекистана по кредитованию физических лиц.....	673
Базарова Ниго Равшановна	
Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishning innovatsion jarayonlarga ta'sirini baholash.....	684
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	689
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Tashqi mehnat migratsiyasi.....	694
O. N. Djurayev	
Raqamli iqtisodiyotda sanoat tarmog'ining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini baholash	699
Otaboyeva Dildora	
Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi	705
Raimov Xurshid Muxtorovich	
Tijorat banklarida moliyaviy injiniringni qo'llash istiqbollari	711
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar	716
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich, Jumaev Islombek Akram o'g'li	
Agrar ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari	723
Boltayev Nurali Shiramatovich, Beglayev Uchqun Xurramovich, Abdiyev Izzat Risqiboyevich	
O'zini o'zi band qilgan shaxslardan olinadigan soliqlarni takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni jilovlash masalalari	731
Davranov Iskandar Jumayevich	
Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish.....	738
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Role of Private and Public Kindergartens in Early Childhood Development	744
Makhmudova Munisakhon Abbos qizi	
"Yashil" enegriya quvvatlarini barpo etish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash asosi sifatida.....	749
Muminova Elnoraxon Abdukarimovna, Umarova Dilnoza Oybek qizi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari	754
Qlichev Baxtiyor Pardayevich	

Korxonada likvidlik riskini minimallashtirish orqali uning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish	759
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Развитие международных торгово-экономических связей Республики Узбекистан	766
Ким Татьяна Валерьевна, Гофуржонова Шахрибону Бахромжон кизи	
Kapital qurilishni boshqarish samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari	774
A. Bektemirov, M. U. Sarimsoqov	
O'zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish.....	780
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Bahromov Shahzod Fazliddinovich	
Роль имиджа в улучшении инвестиционной привлекательности высших учебных заведений.....	787
Жанзаков Бекзот, Жонузоков Мирзабек	
Innovatsion kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasi va uni mamlakat iqtisodiyotida qo'llash imkoniyati.....	795
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Eshqulova Dilorom Abduravupovna	
Перспективы развития банковского сектора в Узбекистане для иностранных туристов	802
Муминов Шахзод Низомиддинович, Каримова Азиза Махомадризоевна	
Innovatsion faoliyat moliyaviy modellari va mexanizmlarini rivojlantirishning konseptual asoslari	806
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan respublikamizda samarali foydalanish yo'llari	814
Ishniyazov Baxrom Normamatovich	
Turistik xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari va marketing tadqiqotlari.....	819
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna	
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi: asosiy muammolar va rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari	823
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	832
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Kriptoalyuta va blokcheyn tadqiqotlari: tendensiyalar va istiqbollar	835
Berdiqulov Jurabek	
Bank risklarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish	837
Hamroyev Sherzod Axtamovich	
O'zbekiston hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ko'p qavatli "yashil" fermer xo'jaliklarini tashkil etishning ahamiyati	843
Turdimuratova Aziza Alisherovna	
Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari va uni arima modeli asosida prognozlash.....	846
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va undagi tarkibiy o'zgarishlarni statistik baholash.....	856
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	863
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
Turizm bozorini rivojlantirishda mehnat bozorining tutgan o'rni va ahamiyati	872
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna, Berdikulov Jurabek	
Проблемы расчета определения и планирования прибыли предприятий в условиях модернизации экономики	876
Алиева С.С.	

KO'P TARMOQLI FERMER XO'JALIKLARINING RAQOBATBARDOSHLIKNI BAHOLASH USULLARI

Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich

Buxoro davlat universitet "Iqtisodiyot" kafedrasini mudiri professor i.f.f.d.,

Teshayev Mirolim Djumayevich

"Iqtisodiyot" kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullarining ilmiy asoslari yoritilib, undan mamlakatimiz amaliyotida ijodiy foydalanish bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash, tayyorlash, saqlash, sotish, qurilish ishlari va xizmatlar ko'rsatish.

Abstract: The article describes the scientific basis of the methodology for assessing the competitiveness of diversified farms, developed a scientific proposal and practical recommendations for its creative use in the practice of our country.

Key words: agriculture, production, processing, procurement, storage, sales, construction work and provision of services.

Аннотация: В статье описаны научные основы методики оценки конкурентоспособности многоотраслевых фермерских хозяйств, разработаны научное предложение и практические рекомендации по ее творческому использованию в практике нашего государства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, производство продукции, переработка, заготовка, хранение, реализация, строительные работы и оказание услуг.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni bilan tasdiqlangan 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar Strategiyasining uchinchi ustuvor yo'nalishidagi uchinchi bandida: "fermer xo'jaliklari, eng avvalo, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bir qatorda, qayta ishlash, tayyorlash, saqlash, sotish, qurilish ishlari va xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanayotgan ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini rag'batlantirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish"¹ vazifasi qo'yilgan. Ushbu strategik vazifasini muvaffaqiyat bilan bajarishda ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda fermer xo'jaliklarida asosiy qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va qo'shimcha faoliyati hamda noishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish va uning darajasini baholashga e'tibor qaratish lozim deb, o'ylaymiz. Chunki fermer xo'jaligi raqobatbardoshligi o'z navbatida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish samaradorligini va boshqaruv tizimi faoliyati samaradorligini baholashning bosh mezonini sifatida xizmat qiladi.

Korxonalar raqobatbardoshligini baholash bo'yicha ingliz olimi Maykl Porterni qiymatning zanjir konsepsiyasiga asoslangan usuli e'tiborga loyiq. Uning asosini Porter tomonidan taklif etilgan "Value Chain" (qiymat zanjiri) g'oyasi tashkil etadi². Bu g'oyaga ko'ra firmaning barcha faoliyat turlari ikki guruhga: asosiy faoliyat (doimiy ishlab chiqarish, sotish, yetkazib berish va xizmat ko'rsatish) va qo'llab-quvvatlovchi faoliyat (ishlab chiqarishni texnologiya, mehnat resurslari, infratuzilma tarkibiy qismlari bilan ta'minlash) turlariga bo'linadi. Asosiy va qo'llab-quvvatlaydigan qiymatlar harakatlari raqobatbardoshlik ustunligining o'ziga xos qurilish bloklari vazifasini bajaradi. Mazkur metodikaning ijobiy tomoni: transformatsiyalash mumkinligida, ya'ni aniq korxonalar ehtiyojini ko'zlab ishlarning kamu-ko'stini to'ldirib oxirigacha yetkazishda. Raqobatbardoshlikni aniqlash firmaning qiymatlar bloki bo'yicha tuzilgan savolnomaga ekspert guruhi tomonidan javob qaytarish yo'li bilan 1 dan 5 ga qadar baho qo'yish orqali amalga oshiradi. Bunda 1 baho past (savol yoki fikr real holatga muvofiq kelmaydi), 3 baho – qisman va 5 baho – to'liq mos keladi degan baholash tartibini bildiradi. So'roq natijalari korxonaning

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida" PF-4947-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.

2 Porter M. Competitive Advantages. – New York: The free Press, 1985. – C. 37.

qiymatlar zanjiriga kiritilgan holda uning erishilgan raqobat afzallik holati aniqlanadi. Maykl Porterni qiymatning zanjir konsepsiyasida korxonalarining raqobatbardoshlik ustunligini tavsiflashda uning asosiy faoliyat va qo'llab-quvvatlovchi faoliyatini baholash ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshligini baholashda muhim konseptual asoso sifatida xizmat qiladi.

Fransuz olimi J.J.Lambenning korxonalar raqobatbardoshligini baholash metodikasi ham diqqatga sazovordir. Mazkur usul tovar bozorida amaldagi korxonalarining raqobatbardoshligini solishtirma baholashga asoslangan. Korxonalar raqobatbardoshligini 6 ta indikator yuzasidan 5 balli shkala bo'yicha baholanadi. Raqobatbardoshlik koeffitsiyenti korxonaning baholash ballarini liderning baholash ballariga nisbatan aniqlanadi. Mazkur usul tovar bozorida amaldagi korxonalarining raqobatbardoshligini solishtirma baholashga asoslangan. Korxonalar raqobatbardoshligini baholash indikatorlari 1- jadvalda ko'rsatilgan.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, raqobatbardoshlik 6 ta indikator yuzasidan 5 balli shkala bo'yicha baholanadi. Raqobatbardoshlik koeffitsiyenti korxonaning baholash ballarini liderning baholash ballariga nisbatan aniqlanadi. Lider – bu eng yuqori ballar yig'indisini to'plangan korxonalar hisoblanib, unga 1 ga teng bo'lgan koeffitsiyent beriladi.

1-jadval: Korxonalar raqobatbardoshligini baholash indikatorlari³

O'lchov mezonlari	Baholash ko'lami		
	past (1-2 ball)	o'rta (3-4 ball)	yuqori (5 ball)
1.Bozorning nisbiy ulushi	Liderligi 3\1 dan kamroq	Liderligi 3\1 dan ko'proq	Lider
2. Tovarning nisbiy xossalari	Tovar tabaqalanmagan	Tovar tabaqalangan	Tovar noyob (nodir)
3. Xarajatlar	Bevosita raqibnikidan yuqori	Bevosita raqibniki darajasida	Bevosita raqibnikidan past
4.Texnologiyalarni o'zlashtirish darajasi	Zo'rg'a o'zlashtiriladi	Osongina o'zlashtiriladi	To'liq o'zlashtirilgan
5. Tovar harakati yo'llari	Vositachilar nazorat qilinmaydi	Vositachilar nazorat qilinadi	To'g'ridan to'g'ri sotish
6. Imij	Mavjud emas	Mavjud	Kuchli imij

Koeffitsiyentning 1,0 dan 0,9 gacha miqdorga teng bo'lganida raqobatbardoshlik yuqori darajada; 0,9 dan 0,7 gacha miqdorda teng bo'lganda raqobatbardoshlik o'rta darajada va koeffitsiyent 0,7 dan pastroq miqdorga tushganida, raqobatbardoshlik past darajada erishgan, deb hisoblanadi. Ushbu usulga ko'ra raqobatbardoshlikni baholash algoritmi quyidagi bosqichlardan iborat:

- har bir raqib bo'yicha ballar hisob-kitob qilinadi;
- eng ko'p yig'ilgan ballar sonidagi raqobatchini aniqlab, uning raqobatbardoshligi 1 ga teng qilib tayinlanadi;
- har bir raqobatchining ballar yig'indisi liderning ballar yig'indisi bilan qiyoslash yo'li bilan raqobatchidar uchun raqobatbardoshlik koeffitsiyenti belgilanadi;
- raqobatbardoshlik koeffitsiyentining qiymati bo'yicha raqobatchilarga o'rin beriladi.

J.J.Lamben usulining kamchiligi, agrar sohasining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olmasligidir. Iqtisodiyotning agrar sohasi o'ziga xos xususiyatlarga egadirki, ular quyidagilardan iborat agrar sektorining rentabelligi yuqori darajada bo'lmazligi;

- takror ishlab chiqarish davrining davomilligi va sarflangan mablag'larni qoplay olish davrining uzunligi;
- shakllantiradigan yalpi qo'shilgan qiymatning past darajaligi;
- ekologik omili.

Shuning uchun ham agrar sohaga xos bo'lgan xususiyatlar boshqa sohalar uchun yaratilgan raqobatbardoshlikni baholash usullarini na hamma vaqt ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklariga qo'llashga imkon beradi.

Qishloq xo'jaligi tashkilotlari raqobatbardoshligining nazariy asoslari, uning baholash usullarini o'rganish asosida rus olimi L.K.Xammadayeva shunday xulosaga kelganki, qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorida agrar korxonalarining joriy raqobatbardoshligining asosiy ko'rsatkichlari sifatida hozirgi vaqtda quyidagilar xizmat qiladi:

- tovar mahsuloti rentabelligi;
- xo'jaliklarining bozordagi hissasi.

3 www.agrobusiness.ru

Qishloq xo'jaligi tashkiloti ko'rsatkichlarining raqiblari yoki o'rta tarmoqdagilari darajalaridan yuqori bo'lgan taqdirda u raqobatbardosh hisoblanadi. Raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarining hisob-kitoblarini sintezlash sababli har bir ko'rsatkich indeksga o'tkazib 0 dan 1 gacha sonlarga teglashtiriladi. Indeks raqobatchi xo'jaliklardagi ko'rsatkichlarining minimalidan maksimal miqdorga o'zgarishlarini ko'rsatadi.

L.K.Xammadeyeva qishloq xo'jaligi tashkilotlarining raqobatbardoshlik indeksini quyidagi formula asosida hisoblashini tavsiya etadi⁴:

$$I_k = (I_p + I_r) / 2$$

Bu yerda:

I_k – qishloq xo'jaligi korxonalarining raqobatbardoshlik indeksi;

I_p – tovar mahsuloti rentabelligi indeksi;

I_r – xo'jaliklarining bozordagi pozitsiyasi indeksi.

Bu ko'rsatkich ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining tashqi raqobatbardoshligini aniqlashga mos kelmaydi. Chunki bu usulda xo'jalikning bozordagi ulushini hisoblashda asos sifatida sotish hajmi olinadi. Fermer xo'jaliklar uchun bozor ulushini hisoblash jarayonida ishlab chiqarish hajmi va sotish hajmi o'rtasida tenglik alomat qo'yish mumkin emas.

Iqtisodiyot tarmoqlarida raqobatning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, raqobat bir vaqtning o'zida bir nechta o'zaro bog'langan tartib darajalarda ko'rib chiqilishi va tahlil etilishini taqozo etadi. Ushbu darajalarda raqobatlashuv ustunliklarni ta'minlay olganda iqtisodiyotda raqobatbardoshlikning sinergetik samarasi namoyon bo'lib, tarmoq va sohalarning yangicha tizimli xususiyatlari shakllanadi.

Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini tizimlashtirish maqsadida agrar sohaning o'zaro bog'langan iyerarxiya (tartib daraja)si bo'yicha uning oltita quyidagi raqobatbardoshlik darajalarini ajratish mumkin:

- 1) makrodaraja – qishloq xo'jaligining davlat miqyosida raqobatbardoshligi;
- 2) metadaraja – agrar sohasining raqobatbardoshligi;
- 3) mezodaraja – qishloq xo'jaligining mintaqaviy raqobatbardoshligi;
- 4) mikrodaraja – fermer va dehqon xo'jaliklarining raqobatbardoshligi;
- 5) minidaraja – raqobatbardosh qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish;
- 6) monodaraja – fermer, dehqon va qishloq xo'jaligi xodimlarining raqobatbardoshligini.

Qayd qilish joizki, iqtisodiy atama sifatida raqobatbardoshlik ikki tomonlama tabiatga ega: bir tomondan, agar u bozorni amal qilish shart-sharoitlarini ifodalansa, boshqa tomondan bozorning uzluksiz ravishda davom etadigan va sifatiiy o'zgartishlarga olib keladigan miqdoriy o'zgarishlari sari o'zgarib turish xususiyatiga egadir. Raqobatning ushbu xususiyatlarini agrar sohasida namoyon bo'lishini inobatga olingan taqdirda raqobatbardoshlik darajasini o'rganish ijobiy samara beradi.

Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining tashqi raqobatbardoshligini umumlashma ko'rsatkich asosida miqdoriy o'lchash mumkin. Bu uchun biz raqobatbardoshlikning umumlashma multiplikatori sifatida – "Ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining raqobatbardoshlik darajasi" (qisqacha: KTFXRD) multiplikatorini ayirboshlashga kiritib, uni quyidagi formula bo'yicha hisoblashini tavsiya etamiz:

$$KTFXRD = \left(1 - \frac{DX}{YAD - O'X}\right) \times 100 \%$$

Bu yerda:

DX – ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining doimiy xarajatlari;

YAD – ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining yalpi daromadi;

$O'X$ – ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining o'zgaruvchan xarajatlari.

Ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining tashqi raqobatbardoshlik darajasining hisob-kitoblarini quyidagi yettita bosqichda izchillik bilan amalga oshirish mumkin⁵:

- baholash maqsadini aniqlash.
- tahlilda hisobga olinadigan soha (faoliyat tur)larini aniqlash.
- qiyoslash bazasini tanlash.
- o'lchanadigan xossalarni baholash.
- tanlab olingan xossalarni baholash.
- raqobatbardoshlikning umumlashma ko'rsatkichini hisoblab chiqish.
- raqobatbardoshlik to'g'risida xulosalar chiqarish.

4 Хаммадеева Л. К. Оценка конкурентоспособности субъектов предпринимательской деятельности казанской пригородной зоны на региональных рынках. Вестник Казанского государственного аграрного университета. № 2 (32) 2014. – С. 50-52.

5 Оценка конкурентоспособности организации. [Электронный ресурс]. <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/ocenka-konkurentosposobnosti-predpriyatiya.html> [12.01.2016].

Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini raqobatdoshlik multiplikatorini shartli hisob-kitoblari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval: Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini tashqi raqobatdoshlik multiplikatorini hisob-kitobi⁶

№	Fermer xo'jaliklari (FX)	Iqtisodiy ko'rsatkichlari			Raqobatdoshlik multiplikatorini (KTFXRD) hisoblash tartibi	Raqobatdoshlik darajasi (%)
		Yalpi daromad (mln. so'm)	Doimiy xarajatlar (mln.so'm)	O'zgaruvchan xarajatlar (mln. so'm)		
1	"Shohijahon" FX	100	50	50	$(1 - \frac{50}{100 - 50}) \times 100 \%$	0
2	"Mirfayz" FX	100	50	40	$(1 - \frac{50}{100 - 40}) \times 100 \%$	16,7
3	"Mironshoh" FX	100	50	30	$(1 - \frac{50}{100 - 30}) \times 100 \%$	28,6
4	"Mehron" FX	100	40	23	$(1 - \frac{50}{100 - 23}) \times 100 \%$	48,1
5	"Ne'matillo" FX	100	50	18	$(1 - \frac{50}{100 - 18}) \times 100 \%$	39,0

2-jadval ma'lumotlariga ko'ra 5 ta fermer xo'jaliklarini "Ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining raqobatbardoshlik darajasi" bo'yicha solishtirganda raqobatbardoshlik multiplikatori eng past sathda "Shohijahon" fermer xo'jaligida qaror topgani aniqlandiki, ushbu xo'jalikda KTFXRD multiplikatori "0"ga teng bo'lgan. Bunga sabab, mazkur xo'jalikda o'zgaruvchan xarajatlarning juda ham yuqoriligida bo'lganligidir. "Mirfayz" fermer xo'jaligida o'zgaruvchan xarajatlarning doimiy xarajatlarga nisbatan 10 mln.so'm yoki 20 foizga pasayganligi, raqobatdoshlik multiplikatorini 16,7 foizga oshirib, xo'jalikning raqobat afzalligini ta'minlashga olib keldi.

3-jadval: Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlik multiplikatori bo'yicha sifat darajalari⁷

Fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlik multiplikatori me'yori (% hisobida)	Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklari (KTFX)ning sifat darajalari	Sifat darajalari tafsiloti
0	Iqtisodiy beqaror KTFX	Zararsizlik holatida qaror topgan KTFX
1-25	Iqtisodiy salohiyatli KTFX	Daromad hisobidan ishlab chiqarishni rivojlantirish fondini vujudga keltira oladigan KTFX
26-50	Iqtisodiy rivojlanayotgan KTFX	Daromad hisobidan fermer xo'jaligining ijtimoiy taraqqiyot fondini ham tashkil qila oladigan KTFX
51-75	Iqtisodiy barqaror KTFX	Qishloq va agrosanoat majmuasining infratuzilmasini rivojlantirishga o'zining salmoqli hissasini qo'shib kelayotgan KTFX
76-100	Iqtisodiy rivojlangan KTFX	Iqtisodiy taraqqiyotining cho'qqisiga erishgan KTFX

"Mironshoh" fermer xo'jaligida esa o'zgaruvchan xarajatlarning doimiy xarajatlarga nisbatan 20 mln.so'mga kamayganligi sababli ushbu xo'jalikning raqobatdoshlik multiplikatorini 28,6 foizga oshirdi.

"Mehron" fermer xo'jaligida o'zgaruvchan xarajatlarning keskin pasayganligi raqobatbardoshlik darajasini eng yuqori – 48,1 foizga oshganligiga sabab bo'ldi. Nihoyat, "Ne'matillo" fermer xo'jaligida "Ko'p tarmoqli fermer xo'jaligining raqobatbardoshlik darajasi" 39,0 foizni tashkil etdi.

Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining sifat darajalari va uni tasdiqlovchi ramziy belgilari bozor iqtisodiyoti sharoitida quyidagi ahamiyatga ega:

- xorijiy investitsiyalarni kiritish va chetga tovarlarini chiqarish jarayonida ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
- raqiblar mahsuloti bilan xo'jalik mahsuloti bir xil sifat va narxda bo'lganda, xaridor aynan uning sifat belgisiga qarab tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi.
- sifat belgisi keng jamoatchilikning fermer xo'jaligiga nisbatan ijobiy fikr va munosabatlarini shakllantirishga yordam beradi.
- fermer xo'jaliklarni rahbarini yuqori lavozimlarga va turli taqdimotlarga tavsiya etish uchun asos sifatida xizmat qiladi.

6 Manba: 2-jadval A.J.Abdulloev ishlanmasi.

7 Manba: 3-jadval A.J.Abdulloev ishlanmasi.

- Fermer xo'jaliklarining sifatini yaxshilash, uning reputatsiyasi va imijini ifodalaydigan simvolik kapitalni shakllantirish hamda ishbilarmonlik faolligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkonini yaratadi.

Shunday qilib, fermer xo'jaliklarida raqobatbardoshlikning o'ziga xos xususiyatlari raqobat o'zining an'anaviy "tarmoq ichidagi" va "tarmoqlararo" ko'rinishlaridan farqlaydigan yangicha – "ichki" va "tashqi" raqobatbatchilik shakllariga ega bo'ladi. Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshligini KTFXRD multiplikatori asosida hisoblash ularning tashqi raqobatbardoshligini baholash imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida" PF-4947-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.
2. Porter M. Competitive Advantages. – New York: The free Press, 1985. – С. 37.
3. Хаммадеева Л. К. Оценка конкурентоспособности субъектов предпринимательской деятельности казанской пригородной зоны на региональных рынках. Вестник Казанского государственного аграрного университета. № 2 (32) 2014. – С. 50-52.
4. Борель А.Н. Сущность конкурентоспособности сельского хозяйства и формирующие ее факторы. Журнал международного права и международных отношений 2014 – №4. [Электронный ресурс]. <http://www.evolutio.info/content/view/2317/235/> [12.01.2016].)
5. Abdulloev A.J., Davlatov S.S Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining rivojlantirish ning asosiy yo'nalishlari va unda kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirishning ahamiyati. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. Toshkent 2016-yil № 3.son.- B. 1-9.
6. Абдуллоев А.Ж Agroklaster faoliyatini boshqarish samaradorligini baholashning uslubiy asoslari. Iqtisodiyot va turizm xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali, №4(12), 2023y. 53-64 betlar.
7. Абдуллоев А.Ж Agroklaster faoliyatini boshqarishning "Bazaviy" modeli va uning xususiyatlari. Agroiqtisodiyot ilmiy-amaliy jurnali, №2, 2023 y.13-15 betlar.
8. Абдуллоев А.Ж Methodological foundations for evaluating the efficiency of agrocluster management. Экономика и предпринимательство. – Москва, 2023. –№9. – С. 617-623
9. Оценка конкурентоспособности организации. [Электронный ресурс]. <http://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/ocenka-konkurentosposobnosti-predpriyatiya.html> [12.01.2016].
10. www.agrobusiness.ru
11. www.agrobusiness.ru

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

